

❖ מי מרום ❖

מתחיל בגנות ומסיים בשבח (פסחים פ"י מ"ד)

מתחיל בגנות ומסיים בשבח - כי לא די בצפיה לגאולה, אלא שנדרש גם רצון לגאולה, ועל ידי הרגשת שפלות הגלות "מתחיל בגנות" מתעורר החפץ והרצון לגאולה "ומסיים בשבח".

מתחיל בגנות ומסיים בשבח - "מתחיל בגנות ומסיים בשבח ודורש מארמי אוֹבֵד אֲבֵי עַד שִׁיגְמוֹר כֹּל הַפְּרִשָּׁה כּוֹלָה" (פסחים פ"י מ"ד), ובגמ' נחלקו שם רב ושמואל, "רב אמר מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ושמואל אמר עבדים היינו". וברי"ף וברא"ש "ואנן עבדינן כתרוייהו". מבואר דרב ושמואל פליגי במצות סיפור יציאת מצרים בזה הלילה, דאע"פ שבכל לילה יש מצוה של זכירה ביציאת מצרים, בכל זאת שונה ונבדל לילה זה משאר הלילות, דבשאר הלילות אינה רק מצות הזכירה ובלילה זה יש בו מצוה נוספת, מצות סיפור יציאת מצרים. וכנראה שאיכות הסיפור צריכה להיות על ידי שאלה ותשובה שמפני זה כנגד ד' בנים דיברה תורה, כל בן ובן לפי ערך חכמתו שואל במה שאינו יודע, החכם בחכמתו והתם בתמימותו, ומנוי וגמור הוא שהנשאל מוצא בלילה זה תשובה לכל מה ששואלים אותו בענין הסיפור, הבנים גדלים ומתגעגעים לדעת במה שמופלא מהם, ולעומתם האבות מתגדלים ביותר ותשובה נכונה שגורה בפיהם לידע להודיע ולהיודע מנפלאות השם, אשר עשה עמנו בהוציאנו ממצרים, וחכמת האב מספיקה גם להחכים למי שאינו יודע לשאול.

ופליגי רב ושמואל איפה מתחיל עיקר הסיפור, רב סובר שמ"מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו", ורצונו לומר דגם רב סובר דמקדימים מתחילה עבדים היינו, אלא שסובר שאין זה מתוכן הסיפור אלא רק שבח לשמו יתברך, שמתחילה מקדימים באיזה שבח ואחר כך מדבר מחובת הסיפור שאפילו כולנו חכמים וכולנו נבונים וכו', מצוה עלינו

INVITING GUESTS TO THE SEDER – INVITING IN NEW IDEAS

The kindness of inviting others to join in a meal is a lesson that goes back to our forefather Abraham, who sat at the entrance of his tent, opening his home to guests and those in need of food and shelter.

Rabbi Soloveitchik offers a unique perspective on the openness of Abraham's home:

Welcoming guests is not only a kindness whereby we provide food and shelter to those in need; it also reflects openness to new ideas and a willingness to explore other perspectives.

Why was the quality of welcoming strangers so important in Abraham's house? It was because this quality reflects a spiritual attitude towards others. When a Jew senses that he is far from perfection, that he cannot always show others the way, that he lacks intelligence and understanding, that others can tell him something new – then the door is open to others."

But when a Jew is convinced of his own righteousness, of his scholarship and wisdom, when he thinks that he can never err . . . so he will not be eager to perform the mitzvah of welcoming guests, for what have they to teach him?

Every person is important and by meeting any person one may discover a fresh insight into an eternal truth . . . and a new light may shine with the appearance of the stranger.

PHYSICAL AND SPIRITUAL NEEDS OF OTHERS

*"Let all who are hungry come and eat – let all
who are in need join our Passover."*

Rav Kook wonders what could be the meaning of this echo, the reflected language
He then posits an answer: "As Jews, we emerged from the Exodus
to humanity. Loving-

מַעֲשֵׂה בְּרַבֵּי אֱלִיעֶזֶר, וְרַבֵּי יְהוֹשֻׁעַ, וְרַבֵּי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲזַרְיָה, וְרַבֵּי
 עֲקִיבָא, וְרַבֵּי טַרְפוּן, שֶׁהָיוּ מְסַבִּין בְּבִנְי־בְרוּק, וְהָיוּ מְסַפְּרִים
 בִּיצִיאַת מִצְרַיִם, כָּל־אוֹתוֹ הַלַּיְלָה, עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם:
 רַבּוֹתֵינוּ, הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע, שֶׁל שְׁחֵרִית:

scholars increase peace in the world.” He asks: “Can we really say this? Anyone who enters the study hall of a yeshiva will immediately be struck by the lively arguments and discussions that are taking place. Anyone who opens a page of Talmud knows that it is filled with rigorous arguments and differences of opinion. So how do we understand the statement that “scholars increase *Shalom* – ‘peace’ – in the world”?

Rav Kook explains that “peace” does not mean that we must agree with one another, but that we must understand each other. He says that finding peace is when we can see all sides of an argument, and recognize the value of each position. In this way, one reaches peace and a sense of wholeness, *shalom* and *shleimut*. Therefore, the way that our Sages have engaged in penetrating analysis, differing opinions, and multiple perspectives in pursuing truth, is the path to peace. Indeed, concludes Rav Kook, Torah scholars *do* increase peace in the world.

WHY WE STUDY TORAH AS A GROUP

Why did a group of outstanding Sages join together to celebrate the Seder?

Rav Kook teaches that as Jews we highly encourage shared study of Torah.

The Talmud (*Berachot* 63b), teaches that studying Torah in the company of others is ideal. The Sages warn that private Torah study is not as ideal as learning with others, and may even be detrimental.

Rav Kook explains why:

An essential aspect of Torah scholars is the role they play in improving the world around them. To accomplish this, someone who studies Torah must develop an appreciation for opinions that differ with those of their own, whether in the

מַעֲשֵׂה בְּרַבֵּי אֱלִיעֶזֶר, וְרַבֵּי יְהוֹשֻׁעַ, וְרַבֵּי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲזַרְיָה, וְרַבֵּי עֲקִיבָא, וְרַבֵּי טַרְפוּן, שֶׁהָיוּ מְסַבִּין בְּבִנְי־בְרוּק, וְהָיוּ מְסַפְּרִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם, כָּל־אוֹתוֹ הַלַּיְלָה, עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם: רַבּוֹתֵינוּ, הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע, שֶׁל שְׁחֵרִית:

It happened that Rabbi Eliezer, Rabbi Yehoshua, Rabbi Elazar ben Azaryah, Rabbi Akiva and Rabbi Tarphon sat reclining [at a Seder] in Bnei Brak. They were discussing the Exodus from Egypt all that night, until their students came and told them: "Our Masters! The time has come to recite the morning Shema!"

realm of *halacha*, Jewish law, or in the realm of ethics. That kind of openness comes about only by means of group study. It is in this setting that one becomes accustomed to hearing ideas and opinions that are different from their own. The effect of being exposed to many approaches and perspectives produces a more accurate and enlightened understanding of the Torah.

When someone secludes himself within his own closed community, he is making a choice which restricts debate. As a consequence, he will not be able to learn and benefit from the differing thoughts and ideas of his peers. It becomes nearly impossible to hear and accept dissenting views and opinions. Unfortunately, seclusion can lead one to divisiveness, producing within our community the opposite effect our Sages strove for – bringing peace and harmony to the world.

A SPECIAL SEDER IN THE LAND OF ISRAEL

... sat reclining at a Seder in Bnei Brak

Why does the author of the Haggadah tell us the location of the Seder of the great Sages? What difference does it make whether it was held in Bnei Brak or elsewhere?

Rav Kook emphasized that the Land of Israel is the most conducive place for a Jew's spiritual growth. With this idea in mind, the location, Bnei Brak is also significant in this story. The spiritual heights that were reached that special Seder night were influenced by the location of the Seder – in the Land of Israel.

Rav Kook, in his commentary on the Haggadah, quotes a Talmudic passage which describes a great Sage coming to Bnei Brak and seeing with his own eyes the

חֲכָם מָה הוּא אוֹמֵר. מָה הָעֵדוּת וְהַחֲקִים וְהַמְשָׁפְטִים
 אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם וְאַף אֶתָּה אֲמֹר לוֹ
 כְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח: אֵין מִפְטִירִין אַחַר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמָן:

❖ מי מרום ❖

חכם מה הוא אומר

חכם מה הוא אומר – החכם משיג את ערכן של המצות בארץ ישראל, "שכל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה" (כתובות קי. ב) והמצות עצמן הן אלקיות, והוא משתוקק לקיים אותן באופן הנשגב ההוא, אמנם שאלתו היא בעיקר על הצווי שהיה בחו"ל "מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ד' אלקינו אתכם", כלומר בשעה שהייתם עדיין בחו"ל ש"כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה" (כתובות שס). "ואף אתה אמר לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", כלומר שבשעת קרבן הפסח במצרים נמשך עליהם אוירא דארץ ישראל [עיין תרגום יונתן שמות יט, ד], וטעמו אז בפסח את טעמו העצמי כפי הנועם העליון שבארץ ישראל, – לא רק את הטעם האמצעי כדי שיכנסו לארץ – ולזאת: "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן" כדי שישאר בפיו טעם הפסח (עיין פסחים קיט. ב), וזה לנו להוכחה ולעדות כי גם סגולת האמצעיות של המצות מצטרפת אל הנועם האלקי שבעצמיות המצות, המתוקות מדבש ונופת צופים וקיימות לעד ולעולמי עולמים.

חכם מה הוא אומר – החכם שואל מקודם כדי לידע איך

רָשַׁע מָה הוּא אוֹמֵר. מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם. לָכֶם וְלֹא
 לוֹ. וְלִפִּי שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכָּלל כְּפֶר בְּעֵקֶר.
 וְאִם אַתָּה הִקְהֵה אֶת שְׁנֵי וְאָמַר לוֹ בְּעֵבוֹר זֶה עָשָׂה
 יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם. לִי וְלֹא לוֹ. אֵלּוּ הֵיּה שֵׁם לֹא
 הָיָה נִגְאָל:

✽ מי מרום ✽

רשע מה הוא אומר

רשע מה הוא אומר – הרשע אין לו שום מושג במצות אפי' לאחר הכניסה לארץ ישראל, ולכן הוא שואל: "מה העבודה הזאת לכם". מי שהוא בארץ ישראל ואינו מבין ערכן של המצות – רשע הוא. "ואם אתה הקהה את שני ואמר לו – אילו היה שם לא היה נגאל", אילו היה שם במצרים היה מת בשלשת ימי אפילה ולא היה נגאל, אבל אחרי שיצא ממצרים ונכנס לארץ ישראל, אינו יכול בשום אופן להנתק מכלל ישראל, בעל כרחו הוא נגאל וסופו לחזור בתשובה. וזאת היתה השמחה על בשורת הבנים בארץ ישראל (עיין רש"י שמות יב, כז), לפי שכל כך גדולה ערכה של א"י אפילו לטהר ולזכך את הרשעים שישבו אל ד' ותורתו.

רשע מה הוא אומר – הכל שואלים מה הוא ההבדל שבין שתי השאלות, עד שלזה רשע יקרא, והשני בשם חכם יכונה. אולם אחר העיון נראה ששאלת הרשע נאמרת לאחר ביאת הארץ ככתוב: "והיה כי תבואו אל הארץ אשר יתן ד' לכם כאשר דבר ושמרתם את העבודה הזאת. והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם" (שמות יב, כז).

תורה שבעל פה

מורין, וכיון דקרית מורה, לית עיסקא דערומ
 מהלך עם שטיא, לכן לא תביא אין כתיב כאן, אלא
 לא תביאו פא), לא את, ולא אחיך, ולא אחותך,
 עלין לארעא דישראל. (פסיקתא דרב כהנא סוף פ"ד)
 [ע"ה] ויצום אל בני ישראל, ציווי זה עבודת
 כוכבים, כדכתיב פב) ביחזקאל איש שקוצי
 עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו,
 וכתיב פג) וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש
 את שקוצי עיניהם לא השליכו וגלולי מצרים
 לא עזבו. (לקח טוב)

[עו] ויצום אל בני ישראל, אמר להן הקב"ה
 שתפו הראשין שביניהן [שבהם] עמכם, שכך
 אתה מוצא כתיב אחריו אלה ראשי בית אבותם.
 (שמו"ר פ"ז—ג)

[עז] ויצום אל בני ישראל, א"ר שמואל זר:
 רב יצחק, וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום
 אל בני ישראל על מה ציום, על פרשת שילוח
 עבדים, ואתיא כהיא דא"ר הילא לא נענשו ישראל

(עז שמות ד, א. עח שם ד, י. עט שם ד, יג. פ במדבר כ, י. פא שם כ, יב. פב) יחזקאל כ, ז.

הם לא הוא מגלגל עליו את הראשונות וכן
 אשה מצא [כמשה] כשאמר הקב"ה למשה, לכה
 ושלחך אל פרעה, אמר תחלה והן לא יאמינו
 ליה) ואח"כ אמר לא איש דברים אנכי עח),
 והד כן אמר שלח נא ביד תשלח עט), הרי שלש
 פעמים, וכיון שלא חזר מדבריו ואמר הן בני
 ישראל לא שמעו אלי, נתיחד הדיבור על אהרן
 עמו, וה"ד וידבר ה' אל משה ואל אהרן.

(שמו"ר פ"ז—א)

[עג] ויצום אל בני ישראל, אמר להם היו
 יודעים שסרבנין וטרחנין הם, אלא על מנת
 שתקבלו עליכם שיהו מקללים אתכם וסוקלים
 אתכם באבנים. (ספרי בהעלתך פסקא א.)

[עד] ויצום אל בני ישראל, מה ציום, אמר
 להם אל תהיו קורין לבני מורין [מורים],
 וכיון שהקניטוהו על מי מריבה אמר להם משה
 שמעו נא המורים פ). א"ל הקב"ה כל עצמי הייתי
 מצוה אתכם ואמרתי לכם אל תהיו קורין לבני

(עז שמות ד, א. עח שם ד, י. עט שם ד, יג. פ במדבר כ, י. פא שם כ, יב. פב) יחזקאל כ, ז.

אהרן, וה"ד (משלי יד) בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתיים אך למחסור כו'. וכן אתה מוצא במשה בתחלה היה ראוי
 הדבור להתייחד עליו בפני עצמו, ועל ידי שאמר שלח נא ביד תשלח, נאמר לו הלא אהרן אחיך וגוי, אף כאן הן
 בני ישראל לא שמעו אלי וגוי, והיה ראוי ליעשות כל הנסים על ידו. ובשביל זה נתייחד הדבור עליו ועל אהרן
 שגוי וידבר ה' אל משה ואל אהרן. וראה לעיל אות סא. [עג] שמו"ר פ"ז—ג: בני סרבנים הן רגזנים הן טרחנין
 הן זכר, וע"י תנחומא וראא ב. ומובא ברש"י כאן, ובמדבר יא, יב. יל"ש ח"א תשלה. ומדרש הגדול. ומענין זה
 בלקח טוב בהעלתך ה"ב קא: כאשר ישא האומן את היונק. מיכן לאזהרה לדיין שיסבול את הצבור ויש אומרים כי
 תאמר אלי שאהו בחיקך. היכן אמר לו במצרים שנאמר ויצום אל בני ישראל. אמר להם היו יודעין שבני ישראל סרבנין
 וטרחנין הן אלא על מנת כן [תהיו] סובלין (תהו) אותם והם מקללים וסוקלין אתכם באבנים. וכ"ה ברמב"ם הל'
 סנהדרין פכ"ה ה"ב: וסובל טורח הצבור ומשאן כמשה רבינו, שנאמר בו כאשר ישא האומן את היונק והרי הוא
 אומר ואצוה את שופטיכם זו אזהרה לדיין שיסבול את הצבור כאשר ישא האומן את היונק. בא ולמד ממשה רבן של
 כל הנביאים כיון ששלחו הקב"ה במצרים ונאמר ויצום אל בני ישראל אמרו מפי הקבלה שאמר להם למשה ולאהרן
 על מנת שיהיו מקללים אתכם וסוקלין אתכם באבנים. ובזח"ב כו: וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל
 ואל פרעה מלך מצרים. רבי יוסי אמר אל בני ישראל לדברא לון בנחת כדקא חזי ואל פרעה לאנהגא ביה יקר. אמר
 רבי ייסא אמאי סמיך הכא אלה ראשי בית אבותם, אלא אמר ליה קב"ה דברו לון לבני ישראל בנחת דאע"ג דאינון
 יתבי בפולחנא קשיא מלכין בני מלכין אינון ובג"כ כתיב אלה ראשי בית אבותם אלין דאתחמי רישי בית אבהן אינון.
 [עד] מובא בילק"ש חקת תשסד. וראה בערוך ערך מר ח'. [ע"ה] ראה לעיל נו. מקור המאמר ממכילתא. וברבינו
 בחי: וכן דרשו באדם הראשון ויצו זו ע"ז שנאמר כי הואיל הלך אחרי צו. ראה תורה שלמה בראשית פ"ב—ל.
 [עז] בסגנון אחר במדרש הגדול כאן: ר' עקיבא אומר לא נאמרה פרשה זו ויצום אל בני ישראל אלא אמר לו הקב"ה
 שתף עמך ראשים לעולם אין העוף פורח בלא כנפים. ובכתי"י ילקוט מעין גנים ומדרש החפץ: וכן צוה את ישראל
 שינגו כבוד בוקנים ובאנשי המסורת, מיד אמר אלה ראשי בית אבותם. [עז] בפנ"מ: צום שלא ישעבדו איש באחיו
 מבני ישראל, ובזכות זה יהיו נבאלים כו', לא נענשו ישראל שגלו מן הארץ אלא על פי שילוח עבדים, ולמה דוקא על

וְאֶל־פְּרַעַה מֶלֶךְ מִצְרַיִם
לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: ס שְׁנֵי יְדֵי אֱלֹהֵי

אֲנִיקְלוֹס
וְלֹנֹת פְּרַעַה מֶלֶךְ אֶת
דְּמִצְרַיִם. לְאֶפְקַא יְת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ דְּמִצְרַיִם:
י אֱלִין רִישֵׁי בֵית אֲבִהֶתְהוֹן.

יונתן בן עוזיאל
ושלחינו לוח פרעה סלקא
דמצרים לאפקא ית בני
ישראל מארץ דמצרים:
י אליו רישי בית אבקהתהון

ר ש י

נוס עליהם להנהיגם נחת ולסנוול אותם: ואל פרעה מלך מצרים. נוס עליו לחלוק לו [לנחם
זו] כבוד גדוהיהם, זהו מדרשו. ופשוטו, נוס על דבר ישראל ועל שליחותו אל פרעה; [ודבר
הנווי מהו, מפורש נפרשה שניה לאחר סדר היחס, אלל מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסוק
הענין באלה ראשי בית אבתם ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ונמי גתיחסו]: (יד) אלה ראשי
בית אבתם. מתוך שהזקק ליחס שצטו של לוי עד משה ואהרן (נשציל משה ואהרן), התקיל
ליחסם (דרך תולדותם) מראונו. [ונפסיקתא רצתי [גדולה] רחיתי, לפי שקגטרס יעקב חניס
לשלה שצטו הללו נשעת מותו, חזר הכתוב ויחסם כאן לצדס לומר שחצוניס הם]:

ת ו ר ה ש ב ע ל פ ה

למלך שהיה לו פרדס ונטע בו אילני סרק
ואילני מאכל. אמרו לו עבדי, מה הנאה יש לך
באילני סרק הללו, אמר להם כשם שאני צריך
לאילני מאכל כך אני צריך לאילני סרק שאילולא
אילני סרק מהיכן הייתי עושה לי מרחצאות
וכבשונות, לכך נאמר אל בני ישראל ואל פרעה
שכשם שקילוסו של הקב"ה עולה מגן־העדר מפי
הצדיקים כך עולה מגיהנם מפי הרשעים שנא' (פ)
עוברי בעמק הבכא וגו'. (שמו"ר פ"ז—ה)
[פ] אלה ראשי בית אבתם, לפי שהיו בתוך
המצריים ובאו להיבדל מטומאתם ולהתיחס
אמר אלה לפסול את שכניהם. (לקח טוב)

אלא על פרשת שילוח עבדים הדא הוא דכ' פד)
מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי וגו'.
(ירושלמי ר"ה פ"ג ה"ה)
[עו"י] ויצום אל בני ישראל, צוה אותם לתקן
עצי שטים לצרך המשכן. (מדרש)
[עח] ויצום... ואל פרעה מלך מצרים,
משה חלק כבוד למלכות וכן הקב"ה אמר
לו חלוק כבוד למלכות שנאמר וידבר ה' אל משה
ואל אהרן ויצום אל פרעה, צום לחלוק כבוד
למלכות. (מכילתא בא מסכתא דפסחא פרשה י"ג)
[עט] ואל פרעה מלך מצרים, א"ר לוי משל
פד) ירמיה לד, יד. פה) תהלים פד, ז.

שילוח עבדים, לפי שהיא היתה מצוה ראשונה להם במצרים, ובשבילה נבאלו. ראה במילואים. [עו"י] בספר המבחר
כאן: ויצום אל בני ישראל, ואין צרך לאומר שצוה אותם לתקן עצי שטים לצרך המשכן. סגנון לשון זו בא תמיד
למעט מדרש חז"ל, וכנראה שהיה מאמר כזה במדרשים שלפניהם ואבד מאתנו. ראה לעיל פמ"ו—ב. יעקב הלך לקוח
ארזים עצי שטים לצורך המשכן. ושם פמ"ה—צא. מדרש חז"ל שיוסף שלח עגלות להביא ארזים אלו למצרים. ולא
מוזכר כלל במדרשים מה נעשה עם אלו הארזים בשעת יציאת מצרים. ומדרש זה אומר שהפסוק ויצום אל בני
ישראל נאמר לשם זה שיתקנו עצי שטים לצורך המשכן. [עח] שמות רבה פ"ז—ג. תנחומא וארא ב. תנחומא
ישן בראשית ג. תנחומא וישלח ג. ובספר והזהיר ה: ובלקח טוב ומדרש הגדול כאן. בתנחומא וארא שם: היו
גוהגים בו כבוד וחלקו כבוד למלך [למלכות, כתי"ס] שאני צריך לו לעשות בו את הדין. ובשמו"ר הגירסא: אף על
פי שאני צריך [בכתי"י עתיד] לעשות בו את הדין. ובתנחומא כתי"ס: שאני צריך לעשות בו את הדין. ובמדרש
הגדול: צוה להם לחלוק כבוד למלכות אמר להם אל תפרצו בכבודו שאני עתיד ליפרע ממנו על שם שני
משיגא לגוים ויאבדם (איוב יב, יג). ומלשון השכל טוב מבואר כגירסת שמות רבה: אף על פי שמשלתחים
זם אצלו להוציא את ישראל מתחת ידו ציום שתהא אימת מלכות עליהם. ובכתבי"ד מנצור אלביתאני:
וצום שלא יזולו במלכות. ובוהר ח"א קצ"ה: ת"ח יוסף כד שרא למלא לפרעה מה כתיב אלהים יענה את שלום
פרעה, אמר רבי יהודה הא אתמר דקב"ה חס על שלמא ומלכותא כד"א ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים
ואוקמיה. וראה לעיל אות עה. ופ"ה אות ט. בבאור וצרך לכאן. ולקמן יא. ת. מזבחים קד. ומנחות צב. [ט] בשכל
טוב מוסיף על דברי הלק"ט: ואעפ"כ לא הוצרך לייחס אלא את משה ואת אהרן, וכדי שלא להטיל קטנה בין שבע

ואולי מהאי טעמא ג"כ החמירו בדבר זה חייבי
למכור כל מה שיש לו לקיים מצוה דרבנן
שהמינים פרצו בה.

לקיים גם מצות ארבעה כוסות שהקראים לא
נהגו בהם. ומשום זה מצאו חובתם לגזור מכות
מרדות מדרבנן להמבטל מצות ארבע כוסות.

ב

לא חילפו שמלותם — שמותם

שמותם. בכת"י חמאת החמדה: לא חילפו
"שמותם". וכן בכת"י ילקוט קורדיסטן: לא חילפו
"שמותם". שוב בדקתי כתב-יד לקח טוב בסמינר
נויארק ומצאתי שגם בו הגירסא לא חילפו
"שמותם". אמנם יש בו ט"ס בהתחלת המאמר
שגורס: לא שינו שמותם ולא חילפו שמותם. ויש
לתקן שמותם הראשון וצ"ל לא שינו "לשונם".
ואין לומר שט"ס בלא חילפו שמותם וצ"ל
שמלותם שא"כ חסר לא שינו לשונם שמוזכר
בכל המקורות. ונראה שגם בכת"י של בובר היתה
הגירסא שמותם. וטעות הדפוס הוא שינו שמותם
בשמלותם, בהוספת אות למ"ד, כי בהערות ללק"ט
אינו מזכיר כלל גירסא זו. ומ"ש שם מקרא
צפניה א. ח. ועל כל הלוששים מלבוש נכרי. יש
להעיר מהמבואר בפסיקתא רבתי פמ"ב (קעח):
מלבוש נכרי היינו לובשי כלאים.

דף 9 אות לח. הבאתי מלקח טוב גירסא:
לא חילפו את שמלותם. ראה מ"ש על זה במילואים
לפרשת שמות סי' ג' דף רלט על דבר המאמר
המובא בספרים לא שנו את מלבושיהם. יש להעיר
מהגירסא במדרש במדבר רבה פ"כ—כב. (דפוס
קושטא רע"ב): שלא שנו את שמותם ושלא שינו
את מלבושם ולא גילו מסתורין שלהם כו' ולא
נפרצו בעריות. ולא מנה לא שינו את לשונם.
ומכאן המקור למחברים שהביאו מאמר זה בשם
מדרש. ובדפוסים שאחרי קושטא שינו מלבושם
ללשונם. (העירני על זה רש"ח קוק מא"י). כן
בספר חתן דמים וארא כותב: אמרו רבותינו
לא נגאלו ישראל אלא בשביל שלא שינו את
שמותם ומלבושם.

ומצאתי בשני כתב-ידים שמביאים כאן
כלשון הלקח טוב וגורסים במקום שמלותם —

ג

שחרור עבדים מצוה ראשונה שנצטוו ישראל במצרים

אמר ה' וגו' אנכי כרתי ברית את אבותיכם ביום
הוציא אותם מארץ מצרים מבית עבדים לאמר,
מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי
וגו'. ופירשו חז"ל שהכוונה "ביום הוציא" דווקא

דף 17 אות עו. הדרש של הירושלמי ר"ה
בקרא ויצום אל בני ישראל, שאינו מפורש
בחורה מה צום, ודורש צום על פרשת שילוח
עבדים, לומד כן מהפסוק (בירמיה לד, יג), כה

אדם זכאים להיות חפשים, בני חורין אמיתיים, אם הם בעצמם משעבדים את אחיהם. ולכן תנאי קודם למעשה יציאת מצרים נצטוו ישראל שהם בעצמם ישחררו את עבדיהם. ובזכות זה יצאו חפשים, ויהיו מוכשרים לקבל עליהם עול מלכות שמים, (כדרשת הירושלמי ברכות פ"ג עבדים מניין (שפטורים מק"ש) שנאמר ה' אחד, את שאין לו אדון אלא הקב"ה יצא העבד שיש לו אדון אחר, ובסגנון זה בירושלמי קדושין פ"א ה"ב און ששמעה על הר סיני לא יהיה לך אלהים אחרים והלך זה ופרק מעליו עול מלכות שמים וקיבל עליו עול בשר ודם, ירצע. ובמכילתא וגמ' קדושין כב: כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה אדון לעצמו). הצדק היסודי הזה, מדת אהבת הבריות "מה דסני לך לחברך לא תעביד" הכריזה עליו התורה לפני 3200 שנה בהמצוה הראשונה לעם ישראל במצרים. לדאבוננו לא חדר עוד רעיון זה ללב בני אדם. ומי יודע מתי יפקחו עיניהם לראות ולהבין את האמת היסודית הזאת.

על פי דברי הירושלמי אפשר להוסיף טעם על מה שהרבה מצות התורה יש בהן זכר ליציאת מצרים כדי לפרסם את הלקח שנתנה לנו התורה קודם שיצאנו ממצרים. ויש לפרש בזה מה שהעיר בשבלי הלקט סדר ראש השנה סי' רפ"ו: למה מזכירין זכר ליציאת מצרים בר"ה ויום הכיפורים, ותירץ עפ"מ שמבואר בגמ' ר"ה ט' ע"ב שבראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים, וביה"כ של יובל יצאו העבדים לחירות וכתוב כי עבדי הם אשר הוצאתי מארץ מצרים לכן שייך לומר בר"ה ויוה"כ זכר ליציאת מצרים. ואולי י"ל שהמאמר בר"ה מובא בתו"ש פ"ו—לז, שבר"ה פסקה עבודה מאבותינו במצרים, מרמז גם לדרש הירושלמי הנ"ל שבני ישראל שחררו את עבדיהם כפי שנצטוו, וזה היה בראש השנה ויוה"כ. ראה בהשמטות לדף 9 אות לו.

לא אחר קבלת התורה שניתנה להם פרשת עבדים אלא בזמן שהוציא אותם מארץ מצרים. ומפרש את הפסוק ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל מהארץ מצרים. שגם אל בני ישראל היה הציווי: להוציא את בני ישראל מארץ מצרים, כלומר לאלה שלא רצו לצאת. להסבירם ולהבינם המעלה של חירות מעבדות, ולהעשירים שבהם שישחררו את עבדיהם מיד. כן הבנתי מהלשון המבואר בכתב"ד יד ילקוט אלביחאני: מה צום לבני ישראל כו' ושישלחו עבדיהם חפשים, כדי שיצאו חפשים. ומבואר שזה היה ציווי גם לשעה ולא רק לדורות. וכן מבואר בכתב"יד ילקוט אור האפלה: ויצום, צום שישלחו איש את עבדו ואיש את שפחתו. ונראה שהיה הדבר לפנייהם במדרשי חז"ל כי אינם רגילים להשתמש בהירושלמי. (ותימה שבעל מדרש הגדול המאסף לכל המחנות לא הביא דרש זה. וכן הילקוט שמעוני והלקח טוב וכו' לא הביאו מאמר זה). ויש להסביר הדבר לפי המבואר בשמירר פי"ד—ג. מובא לקמן פ"י—נד. לפי שהיו פושעים בישראל (ובמדרש אגדה: רשעים גמורים) שהיה להם פטרונין מן המצריים, והיה להם שם עושר וכבוד, ולא היו רוצים לצאת כו'. לפיכך הביא על המצרים את החשך כו', כדי שיהיו קוברים את מתיהם. ומבואר שסברו שהיו במצרים גם עברים עשירים ובודאי שהיו להם גם עבדים תחתיהם. ואליהם הוא שצוה את משה ואת אהרן להוציא את בני ישראל ממצרים, כי לא היו רוצים לצאת, ואליהם הוא שצוה לשחרר העבדים שלהם מיד. ובספר משך חכמה כוון מעצמו לרעיון הנ"ל בפירוש הירושלמי. ולא היו לפניו מקורות הנ"ל. והעיר ממדרש במדב"ר מובא בתר"ש פ"ו אות פג: שבטים הללו נהגו שררה במצרים.

בדברי הילקוט אלביחאני הנ"ל, כדי שיצאו חפשים, מונח רעיון מוסרי חשוב שאין בני

EMPTY SPACES IN THE SONG OF THE SEA

—◇—
"But of the events at sea"
 —◇—

When the Jewish people were saved at the Red Sea, they sang "The Song of the Sea." We learn from this that at times when we offer thanks and gratitude to God, we express ourselves through song.

If we look at the way "The Song of the Sea" is written in a Torah scroll, we see a dramatic difference in the style in which it is written compared to the rest of the text of the Torah. There is a unique structure to the verses. Words are written followed by spaces, words, then spaces.

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לידוד ויאמרו	לאמר
אשירה לידוד כי גאה גאה	ורכבו רמה בים
סוס	לישועה
עזי וזמרת יד ויהי לי	זה אבני וארממנהו
אלדי	שמו
ידוד איש מלחמה ידוד	מרכבת פרעה וחילו ירה בים
ומבחר	

Rabbi Soloveitchik commented that when we give thanks to God, we do so by expressing our thanks with words in song. However, there are times we find that there are no words that can possibly capture and express the emotion that we are feeling in our hearts.

The empty spaces represent a song without words. There are times that we experience moments of such emotional exhilaration and intensity that we are at a loss for words. This is how the Children of Israel felt when they were suddenly saved from the hands of their enemy, and they witnessed the awesome miracle of the parting of the Red Sea.

קדש
 ורחץ
 נרפס
 יחץ
 מגז
 ורחצה
 מוציא
 מצה
 מדור
 נודד
 שאלתו
 שורת
 אפון
 אפון
 אפון
 נרצה

From L'Shana Haba'ah to Hatikva: An Expression of Hope and Prayer on Exalted Nights

I clearly remember the last Pesach Seder before we made aliyah six years ago. We reached the culminating point where everyone joyously sings together *L'Shana haba'ah B'Yerushalayim*, which obviously had deeper meaning for us that year. But then I began to wonder, what do people who are already living in Israel, specifically Yerushalayim, say if they are already there? What about tourists and visitors who are spending Pesach in Yerushalayim?

The same can be said for the end of Yom Kippur, which in of itself is a question – what makes Yom Kippur and Pesach night unique as the only two times throughout the year we include this as a set part of our liturgy?

The Gemara describes when the future redemption will take place:

רבי אליעזר אומר ... בניסן נגאלו בתשרי
עתידין ליגאל. רבי יהושע אומר ... בניסן
נגאלו בניסן עתידין ליגאל.
ראש השנה י-יא.

R. Eliezer says ... In Nissan we were redeemed and in Tishrei, we will be redeemed. R. Yehoshua says ... In Nissan we were redeemed and in Nissan,

Rabbi Naphtali Lavenda

Director of Online Rabbinic Programming
Center For The Jewish Future

we will be redeemed.

Rosh Hashana 10b- 11a

Based on this, Rabbi Yitzchak Arieli (Mashgiach of Yeshivas Mercav HaRav in Jerusalem who lived from 1896-1974), in his *Haggadah Shiras Hageula* (p.94) offers an explanation to our question. According to R' Elazar and R' Yehoshua, either Tishrei or Nissan will be the month that the redemption will take place and that is why we specifically say *L'Shana haba'ah B'Yerushalayim* on these two holidays, Yom Kippur in Tishrei and Pesach in Nissan.

However, there are several chagim in Tishrei. Why specifically choose Yom Kippur?

Rabbi Yosef Zvi Rimon in his *Haggadah Shiras Miriam* (p.372) also references this Gemara, but adds:

במדרש (מכילתא יד) אף הזוכר במפורש
כי ליל הסדר הוא זמן הראוי לגאולה: 'ליל
שימורים הוא לה' – בו נגאלו ובו עתידין
להיגאל.' בשני הזמנים הללו אנו זוכים להיות
זכים וטהורים. במוצאי יו"כ – לאחר תהליך
הכפרה והסליחה. בליל הסדר – לאחר
שיצאנו לחירות פנימית, השתחררנו מכל
השעבודים החיצוניים, וזכינו להתקרב אל ה'
כעת מרגישים אנו מוכנים, ומבקשים בצורה
ישירה, 'לשנה הבא בירושלים הבנויה.'

The Midrash states explicitly that Seder night is a time worthy of redemption. "It is the night where Hashem guards us," In it, we were redeemed and we will once again be redeemed. At both of these times, we have merited being clean and pure. At the conclusion of Yom Kippur, after the process of atonement and forgiveness, and on Seder night, after we have experienced an inner redemption and were freed from our external influences, we merit coming close to Hashem. At that moment we feel

This article is dedicated to my dear friend Rav Gavriel Pinchas ben Devora Zlata. May he merit a refuah shleimah.

ready and are able to request in a direct fashion: next year in a rebuilt Jerusalem.

Nonetheless, there is now one other time during the year when many proclaim *L'Shana'ah haba'ah* as part of the tefilla, on Leil Yom Ha'Atzmaut. How does Yom Ha'Atzmaut fit the paradigm we saw previously?

Let's rewind to the beginning of the Haggadah, where we can learn from a similarly worded statement to *L'Shana haba'ah B'Yerushalayim*:

השתא הכא לשנה הבא בארעא דישראל.
Now we are here. Next year, we shall be in the Land of Israel.

Rabbi Abraham Isaac Kook writes:

הדברים שאינם מוכנים צריכים זמן רב להתפתחותם אבל מה שכבר מוכן בעצמותו וסיבות צדדיות מנעו מהיות ההכנה יוצאת אל הפועל תיכף כשתסור המניעה יוצא מה שמוכן כבר אל הפועל. יחוסנו לארץ ישראל איננו יחש מקרי אבל הוא יחש אלהי טבעי לנו כל הוייתנו ועצמותנו קשורות הנה בארץ חמדה וכל ריחוקנו מאדמתנו מפני חטאינו לא גרם שינוי בעצמות ערכנו והננו תמיד קשורים לאדמת קדשנו בכל טבע לבבנו ועצמותנו בארעא דישראל.
סידור עולת ראייה חלק ב' עמ' רסה

Things which are not prepared require a long time to develop, but things which are inherently prepared and external factors prevent them from coming to fruition will sprout once that external factor is removed. Our relationship with the Land of Israel is not an arbitrary feeling, but rather a Divine feeling for us. Our entire essence and being is connected to the Land and our distance from it because of our sins does not change our inherent state. We are constantly connected to our holy land with all of our hearts.

Siddur Olat Raayah, vol. 2, p.265

Rav Kook understands this statement not merely as noting the facts (which may not be factual for one who lives in Israel), but rather as a prayer

and a promise. "We are praying for redemption, but we also are confident that it will surely come."¹

This same concept can be applied to our song of *L'Shana haba'ah B'Yerushalayim* — not just a declaration that we physically be present in Yerushalayim next year, but a confident prayer we will be there in the framework of the geula.

But what about those already living in Yerushalayim?

A story is told about Rabbi Abraham Isaac Kook when he once went to fundraise in America. A wealthy man offered a significant donation on the condition that Rav Kook would explain to him why Yerushalaimi Jews say *L'Shana haba'ah B'Yerushalayim* at the end of the Seder and also the end of Neilah if they are already there! Rav Kook answered that we add the word "*habnuya*", for there is still time until this will be fulfilled completely. And then, he added wryly, when we say *L'Shana haba'ah B'Yerushalayim*, our intention is that our whole being should merit to be in Yerushalayim, both physically, spiritually and mentally, unlike nowadays when some can live in Yerushalayim but their mind is elsewhere, thinking about trips to America to collect money.²

Similar to Rav Kook, many commentators from the last century also add the word *habnuya* either parenthetically or with a notation specifying it as *minhag Eretz Yisrael* or *Minhag Yerushalayim*.³

The addition of *habnuya* transforms *L'Shana haba'ah* from a factual proclamation to a confident and hopeful prayer that we not only return to Eretz Yisrael, but will see the full geula with the rebuilding of the Beis Hamikdash by this time next year.

The Yom Kippur They Sang Hatikva

Interestingly, there are some communities who have the custom to sing Hatikva at the conclusion of Neila on Yom Kippur, including some Northern Tel Aviv Synagogues⁴ and the Jerusalem Great Synagogue.⁵

Rabbi Yitzchak Avigdor Ornstein (1894-1948), former Rabbi of the Western Wall, also writes⁶ about an episode that occurred at the Kotel at the end of Yom Kippur in 1945 after the blowing of the shofar and singing of *L'Shana haba'ah*, "The young men and women began singing Hatikva and other songs... they davened Maariv, and the young men and women left the Kotel area in song..."⁷

While this custom may have originated from those (secular) young men and women at the kotel,⁸ it is nonetheless an expression of yearning, prayer and tikva, hope, for a national redemption to not only return to Israel (as they currently lived there) but to receive independence in the Jewish homeland, which *L'Shana haba'ah* also represents.

Hatikva Pesach Night

In 1919, the sefer *Midrash Haggadah* was printed in Djerba, Tunisia. This Haggadah was the work of Rabbi Tzemach Cohen the 2nd (1744-1830), a Dayan, Torah scholar and Kabbalist from Djerba, and included 55 different commentaries he had collected into one work. When it was published in 1919, the printer added the song "Hatikva" to the very last page under the heading "Shir Hatikva". It was a logical inclusion, as the end of the Seder dealt with aspects of geula (i.e. *Chasal sidur Pesach* and *L'Shana*

haba'ah B'Yerushalayim), and the Jews of Northern Africa had great affinity for Naftali Herz Imber's Hatikva song.⁹ Additionally, some communities have the custom to sing *Chasal sidur Pesach* to the tune of Hatikva, although Hatikva itself they do not recite.¹⁰

While the custom may have been started erroneously and was not widespread, the fact that Hatikva was even presumed to be naturally juxtaposed with *L'Shana haba'ah B'Yerushalayim* at the end of the Seder, demonstrates *L'Shana haba'ah's* role as a communication of tikva, hopeful prayer for the redemption, on the Night of Redemption, Leil HaSeder.

L'Shana Haba'ah on Yom Ha'atzmaut

We can now understand why *L'Shana haba'ah B'Yerushalayim* is included on Yom Ha'atzmaut night. In a similar vein to Pesach and Yom Kippur, we are offering a confident prayer as we celebrate a time when we saw God shine on us "rays" of geula through the establishment of a Jewish state; Rabbi Joseph B. Soloveitchik famously asserted that the establishment of a Jewish state was considered a great gift that God gave us.¹¹ Yom Ha'atzmaut has come to be a day that signifies our confidence in Hashem fulfilling His promise to return us to our Land, where we can freely worship Him and observe Jewish law; where

"Happy New Year" is symbolized with an apple and honey rather than the ball dropping at Times Square, and where, come December, Maoz Tzur and Haneiros Halalu are playing throughout the stores rather than songs about Santa. It is exactly at this time, on the 5th of Iyar, that we raise our voice in praise, prayer and hope – *L'Shana haba'ah B'Yerushalayim habnuya!*

The miracle of Medinas Yisrael, and all of the miracles we've seen over the last almost 67 years in the Land of Israel may only be the *aschalta d'geula* (or *aschalta d'aschalta d'geula*), the beginning of redemption, but we hope and pray this Pesach that our prayer will be answered, so that the 5th of Iyar and Yom Haatzmaut will truly be *moadim l'simcha l'geula shleimah*.

Notes

1. *The Night that Unites Haggadah*; Rabbi Aaron Goldscheider, Urim Publications 2014.
2. *Malachim Kivnei Adam*, p. 221, as noted in R. Shlomo Aviner's *Shu"t SMS "L'Shana Haba'ah B'Yerushalayim Habnuya."*
3. See Rabbi Menachem Kasher's *Haggadah Shleimah* and *Haggadat Pesach Artziyisraelit*; Rav Aviner, op. cit., notes that Rabbi Yaakov Moshe Charlop also listed *habnuya* parenthetically and Rabbi Shlomo Goren wrote it was Nusach Eretz Yisrael, as the minhag to say *L'Shana haba'ah B'Yerushalayim* began in *Chutz La'Aretz*, as those who are in Eretz Yisrael, or more accurately Yerushalayim, are already there and therefore add *habnuya*. It should also be noted that in *Haggadah Shel Pesach M'Beis Levi* p. 233, the GRI"Z was against adding *habnuya* and changing the *nusach*, claiming

it was a creation by those who feel we've already reached partial *geula* and all that remains is building the Beis Hamikdash.

4. Dov Sedan, *Ant Hu Malka Melech Malchaya* (1985) pg. 550 as cited in Arend (see note 8).
5. As told to me by Sandy Cohen.
6. Rabbi Ornstein's son, Shmuel Even-Or, compiled into book form, a diary Rabbi Ornstein had written about daily occurrences at the Kotel. Its title is *Yoman Hakotel HaMaaravi* (Jerusalem, 1968).
7. *Yoman HaKotel HaMaaravi* p. 344 as quoted in Arend (note 8). On p.388, he tells a similar episode from the following year as well.
8. See Dr. Aharon Arend, "*Minhag Shirat Hatikva Acharei Tekiat Shofar B'Motzai Yom HaKippurim*," *Daf Shvui, Universitat Bar Ilan* no. 255. Also see there for a more in depth analysis and hypothesis of the relationship between Hatikva and the shofar blowing.
9. See Dr. Aharon Arend, "*Hatikva B'Leil HaSeder*," *Daf Shvui, Universitat Bar Ilan* no. 387. Dr. Arend notes that the North African Jews' affinity to Hatikva was most likely the full original 9 stanza verse which is more religious in nature and verse than the shorter Israeli national anthem Hatikva that we know today. Also, many religious Jews were against the revised version of Hatikva, specifically for the secular tone and anti-Jewish ideology of being an *Am Chofshi*. Imber's original verse instead read "*lashuv l'erez avoteinu l'ir ba David chana*, to return to the land of our forefather, to the city where David camped." In fact, once the newer version of Hatikva became popular, the custom of Djerba to recite Hatikva Pesach night stopped. Tangentially, this is why the Yom Haatzmaut special Tefillah at night does not include the singing of Hatikva, but rather *Shir Hamaalos* (which almost was voted the Jewish national anthem at the World Zionist Congress in 1933) to the tune of Hatikva.
10. Arend, *ibid*.
11. *Nefesh HaRav* pg. 85.

